

Pospíšil, Ivo

O postmodernismu a budoucnosti literární vědy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 1998, vol. 47, iss. X1, pp. 107-109

ISBN 80-210-1830-5

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103187>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

s vlnou protizidovských pogromů. Z formulací referátu plyne, že proti pogromům ruští spisovatelé buď nezasáhli a „statečně mlčeli“ (o Turgeněvovi a Tolstém, s. 219), nebo je aktivně podporovali jako F. M. Dostojevskij, pro něhož byli židé „piccola bestia“. Sugeruje se tu představa o čirém antisemitismu ruské literatury, což je představa neklamně falešná, jakkoli o existenci rusko–židovského hnutí jako paralely k hnutí česko–židovskému nevíme. Stačí však připomenout prózu A. P. Čechova nazvanou Rotschildovy housle, abychom naznačili i jiné stránky ruské literatury, v přednášce však nezmiňované... Ostatně i v českém prostředí měl odvahy postavit se v době tzv. hilsneriády otevřeně proti antisemitismu jen T. G. Masaryk a několik jeho blízkých přátel (Jan Herben), pomineme-li trpký osud Hilsnerova obhájce (nikdo nechtěl ohrozit svou kariéru, včetně J. Vrchlického, jemuž již dříve připomínali údajný filosemitismus i domnělé židovské předky). Navíc všichni autoři Vebrem citovaní jako „zbabělci“ nebo „antisemité“ silně ovlivňovali proud židovské literatury v užším slova smyslu, včetně toho reprezentovaného F. Kafkou, O. Baumem, M. Brodem a dalšími z tzv. širšího, ale i užšího pražského kruhu (pojem „Prager Kreis“ uvedl do literatury Max Brod).

Za jeden z nejcněnějších — pro literární vědu — považuji příspěvek germanisty Eduarda Goldstückera nazvaný O židovské Praze. Klade si otázku, v čem spočívá „velký přínos židovské Prahy pro moderní kulturu“, a to v kontextu onoho zásadního tématu moderní literatury a filozofie, které je současně zásadním tématem literatury židovské, a tím je exil (souvislost s diasporou) a s ním spjaté hledání domova. Soudí, že „otázkami po domově, po tom, zda jsme na této zemi cizí nebo zda někde nějaký domov máme, vnesla pražská židovská německá literatura svůj vklad do problematiky typické pro celé 20. století“ (s. 38). Rozdílnost odpovědí na tuto otázku, v níž vidí nejvládnější přínos tohoto literárního společenství, dokumentuje Goldstücker přesvědčivě na osudech několika pražských rodáků, nebo alespoň s Prahou těsně spjatých autorů: Maxe Broda, Františka a Jiřího Langera, Alfreda Fuchse, Arnošta Kolmana (zde však poněkud přeceňovaného), Franze Werfla a samozřejmě Franze Kafky. Praha jako „Matka Izraele“ z tohoto hlediska zřejmě nemá obdobu v žádné slovanské metropoli.

Sborník vplývá do proudu zvýšeného badatelského zájmu o židovské realie v kontextu tzv. diaspor. Bylo-li cílem přednáškového cyklu „seznámit studenty historie s novodobými osudy Židů ve 20. století“ (s. 7), obrací se sborník i k mimouniverzitní veřejnosti a vesměs odborně popularizuje fakta a souvislosti známé jen specializovaným badatelům. Kromě toho však přináší i řadu nových nebo aktualizovaných pohledů na problematiku. V tom jsou jeho největší přednosti. Textu by ovšem prospěla důkladnější autorská korektura: „Bohdal Klieneberger“ (s. 49, takto i ve jmeném rejstříku) je správně Bohdan Klineberger (1859–1928, uměleckým jménem Antonín Rataj); namísto „Frotz Mautner“ je nutno číst Fritz Mauthner (1849–1923), Auguste Hauschnerová (1850–1924) je tiskařským šotkem přejmenována na „Hauschenrovou“. Patrně proto byla publikována i úsměvná informace, podle níž byl koncem 19. století baronem M. Hirschem a jeho tajemníkem A. Whitem dojednan „rozsáhlý“ plán: „během následných 25 let přesídlit z Ruska 3 250 milionů ruských Židů“ (s. 227).

Alexej Mikulášek

O POSTMODERNISMU A BUDOUCNOSTI LITERÁRNÍ VĚDY

Tracing Literary Postmodernism. University of Constantine the Philosopher, Faculty of Humanities, Institute of Literary Communication, editor: Tibor Žilka, Nitra 1998.

Za „labels“ ve světovém jazyce se skrývá další svazek, který vydává spiritus agens nitranské školy Tibor Žilka — jsou to referáty z přibližně výběrové mezinárodní konference z 29.–30. října 1996. Sešli se na ní „ve stopách literárního postmodernismu“ vzájemně spjatí účastníci různých předchozích komparatistických a postmodernistických symposií (Douwe Fokkema, Tibor Žilka, Halina Janaszek–Ivančíková) spolu s dalšími domácími (slovenskými) a zahraničními celebritami (Peter Zajac, Robert Hodel, Donald Freeman) a jinými účastníky z hostitelské univerzity. Editor se v úvodu pokouší budovat koncepci tzv. nitranské školy, která byla a je významným jevem středo-

evropské literární vědy: jeho periodizace je přesvědčivá (1967–8–1975: *O interpretácii umeleckého textu*, 1968; knihy F. Míka o stylu; 1975–1984 — do smrti A. Popoviče, který koncept bádání rozšířil o translátologii a teorii metatextu; od 90. let: nástup nové generace spojené s těmito tituly: *Drastickosť a brutalita výrazu — prolegomena. Výskumné materiály* 40. Nitra 1994; *Výrazové osobitosti teenagerskej kultúry — prolegomena. Výskumné materiály* 43. Nitra 1995; *O interpretácii umeleckého textu 16. Drastickosť a brutalita výrazu*. Nitra 1995; L. Plesník: *Pragmatická estetika textu*. Štúdie ÚLUK 12. Nitra 1995; *O interpretácii umeleckého textu 18. SHOW ako výrazový princíp*. Nitra 1997). Současně se domnívám, že bylo zbytečné uvádět Mikovo dílo do souvislosti s K. Bühlerem a R. Jakobsonem v tom smyslu, že F. Miko nebyl původní. Sám princip intertextu tzv. čistou originalitu vylučuje a totéž bychom mohli napsat i o řadě dalších osobností, aniž bychom tím snížili jejich význam.

Nizozemský profesor Douwe Fokkema (*The Logic of Succession: Modernism, Existentialism, Postmodernism. Any Questions?*, s. 11–22), který se v 60. letech uvedl ideologickou studií o sovětském vlivu na čínskou literární vědu a který byl polskými organizátory prohlášen za magnus parens reprezentativní konference o postmoderně ve střední a východní Evropě (Ustroń 1993, viz angl. sb. *Postmodernism in Literature and Culture of Central and Eastern Europe*, Katowice 1996), nepřinesl ani zde nic nového. Pokus o montáž či koláž analýzy postmodernismu a tzv. směrovosti starého typu ho přivedly k vágním pojmům „early and late postmodernism“ a k umělému spojení s románem Jihoafricana J. M. Coetzee *The Master of Petersburg*, podivuhodné persifláže ze života F. M. Dostojevského, v níž Fokkema spatřuje nové traktování tzv. autenticity. Na autorovo sugestivní zvolání z titulu stati „Any Questions?“ proto raději odpovídáme po poeovsku: „Nevermore.“

Studie editora Tibora Žilky *Existential and Palimpsestic Prose* (23–36) přináší opět metodologické jiskření, které je pro autora typické. Zcela přesně vystihl souvztažnost existenciálního typu a struktury, kterou nazývá palimpsestickou (D. Tatarka, R. Sloboda, J. Johanides, D. Mitana, D. Dušek, B. Hrabal, M. Kundera na straně jedné, P. Vilikovský, L. Grendel, M. Bútora a částečně P. Pišťánek na straně druhé). Žilkovy názory na postmodernismus jsou známy z jeho dílčích studií i zevrubných syntetických prací (*Modernismus und Postmodernismus*, Nitra 1995; *Text a posttext. Cestami poetiky a estetiky k postmoderně*. Nitra 1995); v tomto případě si však nejsem zcela jist homogenitou termínu: „existenciální“ je z filozofického inventáře, „palimpsestický“ z paleografie; „existenciální“ je až nebezpečně široký pojem, „palimpsestický“ nepostihuje ve své metaforičnosti to, oč v postmoderním textu přesně jde. Zatímco palimpsest vzniká přepisováním starého pergamentu, na němž pak prosvítají zbytky starého textu, v postmoderní intertextovosti jde naopak o vytváření nového textu ze starých útržků; termín má být i ve své obraznosti „přesný“; v tomto případě by to znamenalo, že celá světová literatura je palimpsest, ale to odporuje dosavadní reprodukční praxi a také nezbytnému časovému souběhu — pojem se tak stává méně výstižným. Nicméně používání pojmu s vymezením jeho rozsahu obohacuje literární vědu a z jejich dějin víme, že řada takových obrazných pojmů se úspěšně užívá dodnes. Precizní Žilkovy úvahy přispívají z celého sborníku nejvíce k poznání geneze reálného postmodernismu, alespoň v jeho středoevropské či úže slovenské variantě.

Zatímco Anton Pokrivčák (*Postmodern Being and Text*, 37–44) se problém postmoderny pokouší uvést do filozofických souřadnic, profesor berlínské Univerzity bratří Humboldtů a ředitel Ústavu slovenskej literatúry Peter Zajac vytvářejí na pozadí trojice zásadních pojmů (stylistics, poetics, rhetorics, 45–58) spojnicí mezi současným teoretickým úsilím v bludném kruhu od rétoriky k poetice a zpět a Míkovou teorií stylu, k níž se rádí vrátit: „In the systemic understanding of stylistics as a general discipline, which comprises poetics and rhetorics, I can see substantial reason to justify the return to the theory of style. There is therefore a possibility to identify the transformation of stylistics to aesthetics and poetics and its transformation to new rhetoric as well. It can, from the stylistic point of view, be understood as the expression of the stylistic system of subversion, its deconstruction into one of its possible versions.“ (s. 57).

Také studie Haliny Janaszek–Ivaničkové (*Deity Marsyas and the Postmodern Literature*) přináší nové pohledy, snažíc se do podloží postmodernistického výzkumu integrovat „literaturu na okraji“ s odkazy na známou stať K. Čapka a moderní literaturu: „It is well known that postmodern literature has two or multiple codes, and that on a level above facts and texts there takes place

a complex game involving the author and his audience [...] There arises the question whether by including the subgenre of popular literature into its aesthetics, postmodern literature was capable of crossing the border — closing the gap between high and low literature?" (s. 65).

Za přímo prorockou pokládám studii **Donald** Cary **Freemana**, profesora anglistiky a práva z univerzity Southern California (*Cognitive Metaphor and Literary Theory? Towards the New Philology*). Je zřetelně cítit, jak bolestně nese tento polyhistor pád tradiční filologické jednoty a mechanické spojování literární vědy s filozofií a sociálními vědami. Odvolává se na zdánlivě nehezky experiment fyzika Alana Sokala, který svůj článek *Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity* nabídl do časopisu *Social Text*, jenž jej zveřejnil, i když šlo o zjevný nesmysl. Sokal to pak zdůvodnil tak, že chtěl ukázat, že reprezentativní severoamerický sociálněvědný časopis uveřejní článek, který vyhovuje ideologickým představám editora. Napsal podle vlastních slov parodii na „vědecké studie“, což je často směsice pravd, polopravd, čtrtvpravd, falše a syntakticky správných vět s nulovým významem. Proto Freeman literární vědě doporučuje pokorný návrat k jazyku a v zhuštěné analýze Shakespearova *Macbetha* ukazuje na funkci kognitivní metafory: demonstruje tu fakt, že Shakespearovy hry jsou na těchto metaforách založeny a bez jejich odhalení jsou nesrozumitelné. Autor pak volá po „nové filologii“ (New Philology), tedy nové syntéze jazyka a literatury. Literární vědci se bez prvotřídní znalosti jazyka a lingvistiky z první ruky neobejdou. Zvláště současné tendence studia v USA a západní Evropě směřují k deprofesionalizaci filologie jako takové. Snad bychom měli této výzvě amerického filologa porozumět i u nás a pečlivě rozlišovat mezi skutečnou filologií a přednáškami pro širší veřejnost, které filologickou akribii mohou do jisté míry postrádat.

Další autoři sborníku (Robert Hodel, Magdolna Orosz, Jaroslav Kušný, Silvia Pokrivčáková, Dana Petřiková, Alena Smiešková, Juraj Vaňko, Gabriela Miššíková, Ivan Sulík, Marta Žilková, Lauren McConnell, Daniela Bačová, Margita Laczková, Edita Gromová) přinášejí zajímavé a často atraktivní dílčí rozbor (například srovnání P. Vilikovského a D. Prigova, nový pohled na E. T. A. Hoffmanna, na romány *Donald* *Barthelma*, *Kurta Vonneguta*, antiutopismus, postmoderní literaturu pro děti, feminismus a překládání), které dokreslují rozpětí sborníku, jenž, troufám si prohlásit, je pro literární vědu vizionářský. Ze všeho je zřejmé nezbytné změn — dokonce změn zásadních a převratných, současně však obavy ze ztráty tradičních pohledů a z destrukce integrity literárněvědného bádání. A také čekání na něco. Je to čekání na Spasitele nebo na *Godota*?

Ivo Pospíšil

ŘANÉ DRAMATICKÉ PRÁCE V. MAJAKOVSKÉHO A B. BRECHTA

Ulbrecht, S.: *Die Dramatik des jungen Vladimir Majakovskij und des jungen Bertolt Brecht*. Symbolae Slavicae 25. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1996, 336 s.

Siegfried Ulbrecht patří k nejmladší generaci německých slavistů a v případě tohoto titulu se jedná o knižní podobu jeho doktorské disertace, kterou obhájil v roce 1995. Jeho práce však má charakter vyzrálého komplexního díla, které využívá možnosti dobré znalosti dvou kulturních prostředí a komparativní techniky obohacené o semiotické prvky (právě proto pro ni používá termín *kontrastive Analyse*) a současně vynikajícího zázemí umožňujícího přístup k široké paletě textů, o něž se může argumentačně opírat při studiu rané tvorby V. Majakovského (zejména tragédie *Vladimir Majakovskij*) a B. Brechta (zejména jeho hry *Baal* a *Im Dickicht der Städte*).

Jeho práce vychází z gruntovně pojaté metodologické báze, ve které jednak určuje metodologická východiska práce, jednak se intenzivně věnuje dvěma základním literárním technikám, k nimž se jeho práce upíná. Je to kategorie „ozvláštnění“ (отстранение, s podobným obsahem jako pojem *Verfremdung*), a také termín „montáž“. V pasáži o ozvlášťujících principech si nápaditě všimá jedné ze strukturálních vlastností, která je s tímto postupem spjata, totiž tlhnutí k „aktualizaci struktur patřících do samotného systému“ („Aktualisierung der systemeigenen Strukturen“, s. 15). Montáž pak sleduje jako jeden z hlavních principů využívaných v umění